

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ ДЛЯ ЮНАЦТВА
НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ "ЧОРНОБИЛЬ"

ЧОРНОБИЛЬ. ДВАДЦЯТЬ РОКІВ ПОТОМУ
Бібліографічний покажчик

Київ 2006

ББК
Ч–75

У бібліографічному покажчику “Чорнобиль. Двадцять років потому” представлено інформаційні джерела, що розповідають про історію та проблеми Чорнобильської катастрофи.

Наведений матеріал підготували фахівці Державної бібліотеки України для юнацтва та Національного музею “Чорнобиль”. У покажчику містяться дані про літературу з фондів бібліотек м. Києва станом на 01.07. 2006 р.

Матеріали, опису яких передує знак „*” , можна знайти у фонді Національного музею “Чорнобиль”.

Видання складається з семи розділів, описи в яких розміщено за алфавітом. Коментарі до розділів підготовлені А. Королевською, заступником директора з наукової роботи Національного музею “Чорнобиль”.

У додатках подаються допоміжні та фактографічні матеріали, а також сценарій вечора пам’яті учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС.

Рекомендовано студентам, учням, педагогам, викладачам вузів, бібліотекарям, а також широкому колу читачів.

Укладачі: Н. Мельник, О. Сьомка
Редактори: О. Андронік, В. Кучерява, С. Чачко
Відповідальний за випуск: Г. Саприкін

Укладачі: Н.А. Мельник, О.О. Сьомка
© Державна бібліотека України для юнацтва, 2006

ПЕРЕДМОВА

26 квітня 1986 року за 110 км від Києва, майже в центрі Європи, сталася найбільша техногенна радіоекологічна катастрофа ХХ століття – аварія на четвертому енергоблоці Чорнобильської атомної електростанції.

Медичні, радіобіологічні, соціальні, історико-культурні та економічні проблеми, спричинені нею, не мають аналогів у світовій історії. Вони досі нагадують і, на жаль, ще довго нагадуватимуть про себе.

Трагедія збіглася зі зламом тоталітарної системи Радянського Союзу. Прикро, але з самого початку і до 1991 року дані про Чорнобильську катастрофу мали гриф секретності. Гриф поширювався не тільки на документи, а й на розповіді людей – учасників та свідків цих подій. На жаль, ще й сьогодні світова громадськість не має достатнього уявлення про всі аспекти катастрофи. Погляди на причини й наслідки катастрофи наших та іноземних спеціалістів різняться, багато питань залишилися спірними й до кінця не вирішеними.

Навколо чорнобильських подій виникло чимало міфів, перекручень, домислів. Виявлені наслідки катастрофи повною мірою ще не усвідомлені, але вони здатні викликати зростання захворювань і генетичних порушень.

Чорнобильська катастрофа спонукає нас бути пильними, примушує людство замислитися – що саме нам дає науково-технічний прогрес.

Чорнобиль закликає до консолідації світову спільноту заради майбутнього всього людства.

А. Королевська, заступник директора з наукової роботи
Національного музею “Чорнобиль”,
заслужений працівник культури України

РОЗДІЛ 1. ЧОРНОБИЛЬСЬКА КАТАСТРОФА В ЗАКОНОДАВСТВІ

В Україні та інших країнах світу, що постраждали від аварії на Чорнобильській АЕС, постало питання законодавчого врегулювання пов'язаних із нею правовідносин. Було ухвалено чимало відповідних законодавчих актів.

У зв'язку з новими соціально-економічними, політичними, екологічними та іншими проблемами, які є наслідками ядерної катастрофи, кількість цих документів постійно зростає.

Законодавчі акти Української РСР щодо Чорнобильської катастрофи: Закони і постанови, прийняті на третій сесії Верхов. Ради УРСР двадцятого скликання 27-28 лют. 1991 р. м. Київ.– К.: Україна, 1991.– 60 с.

Медицинское обеспечение и социально-правовая защита пострадавших вследствие Чернобыльской катастрофы / Подгот. Н.Р. Хоменко.– К.: Б.и., 1994.– 41 с.

Про дострокове зняття з експлуатації енергоблока №1 Чорнобильської АЕС: Постанова Каб. Міністрів України від 22 грудня 1997 р. № 1445 // Держ. вісн. України.– 1998.– Лют. – № 2.– С. 248.

Про дострокове припинення експлуатації енергоблока №3 та остаточне закриття Чорнобильської АЕС: Постанова Каб. Міністрів України від 29 берез. 2000 р. № 598 // Офіц. вісн. України.– 2000.– 21 квіт. (№ 14).– С. 27.

Про заходи, пов'язані з Актом закриття Чорнобильської атомної електростанції: Указ Президента України від 25 верес. 2000 р. № 1084/2000 // Офіц. вісн. України.– 2000.– 13 жовт. (№ 39).– С. 1650.

Про заходи, пов'язані з 20-ю річницею Чорнобильської катастрофи: Указ Президента України від 9 груд. 2005 р. № 1726/2005 // Офіц. вісн. України.– 2005.– 28 груд. (№ 50).– С. 27.

Про заходи у зв'язку з виведенням Чорнобильської АЕС з експлуатації: Постанова Каб. Міністрів України від 1 лип. 1992 р. № 366 // Уряд. кур'єр.– 1992.– 17 лип. (№ 29).– С. 9.

Про збільшення розмірів пенсії деяким категоріям громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Постанова Каб. Міністрів України від 27 груд. 2005 р. № 1293 // Офіц. вісн. України.– 2006.– 11 січ. (№ 52).– С. 428.

Про звернення Уряду України до світової та української громадськості з приводу 10-ї річниці Чорнобильської катастрофи: Постанова Каб. Міністрів України від 7 груд. 1995 р. № 984 // Зібр. постанов Уряду України.– 1996.– № 4.– С. 119.

Про консультативну раду незалежних експертів із комплексного вирішення проблем, пов'язаних із Чорнобильською АЕС: Указ Президента України від 3 верес. 1997 р. № 950/97 // Держ. вісн. України.– 1997.– Листоп.– № 11.– С. 1336.

Про концепцію проживання населення на територіях Української РСР з підвищеними рівнями радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи: Постанова Верховної Ради УРСР від 5 лют. 1991 р. № 690-ХІІ // Відом. Верховної Ради УРСР.– 1991.– 26 лют. (№ 9).– С. 75.

Про невідкладні заходи у зв'язку з виведенням з експлуатації Чорнобильської АЕС: Постанова Верховної Ради України від 29 жовт. 1991 р. № 1726-ХІІ // Відом. Верховної Ради України.– 1991.– 24 груд. (№ 52).– С. 759.

Про проведення міжнародного конкурсу на розробку проекту перетворення об'єкта “Укриття” Чорнобильської АЕС на екологічно безпечну систему: Постанова Каб. Міністрів України від 27 лют. 1992 р. № 94 // Зібр. постанов Уряду України.– 1992.– № 3.– С. 72.

Про формування Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення: Закон України від 20 черв. 1997 р. № 386/97-ВР // Закони України.– 1997.– Т. 12.– С. 353-354.

Соціальний, медичний та протирадіаційний захист постраждалих в Україні внаслідок Чорнобильської катастрофи: Зб. нормат. актів та нормат. док.: 1991–1998 рр. / Верховна Рада України; Ком. з питань Чорнобил. катастрофи; Каб. Міністрів України.– К.: Чорнобильінтерінформ, 1998.– 616 с.

* **Україна. Закон. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи / Верховна Рада України.– К.: Парлам. Вид-во, 1998.– 64 с.– (Закони України).**

Чорнобиль: Збірник законів.– К.: Чорнобильінтерінформ, 2000.– 64 с.

Яценко В.М., Борисюк М.М., Омелянець С. Правові основи радіаційної безпеки і протирадіаційного захисту населення та їх законодавче забезпечення в Україні // Вісн. Чорнобиля.– 1996.– № 17/18.– С. 6.

РОЗДІЛ 2. ПРО АТОМ ТА РАДІОАКТИВНІСТЬ

Перші відкриття в галузі ядерної фізики пов'язані з ім'ям Анрі Беккереля. Він відкрив принцип радіоактивності під час дослідження солей урану. Беккереля вважають і першим відомим потерпілим від радіації (під час роботи з радіоактивними матеріалами він отримав складний радіаційний опік шкіри). Дослідження Беккереля привернули увагу інших науковців. Зокрема, П. Кюрі та М. Склодовська-Кюрі, заглиблюючись у сутність радіоактивності, знайшли нові хімічні елементи. Ядерну природу радіоактивності обґрунтував Е. Резерфорд, запропонувавши 1911 року модель атома. Атом став такою ж реальністю, як звичні для нас факти і явища. Вчені довели: ядро відіграє в атомі найважливішу роль, є центром, навколо якого обертаються електрони.

Відомо, що радіоактивні елементи безперервно випромінюють енергію. У 1902 році Е. Резерфорд ствердив, що єдиним джерелом такої енергії є атом.

Використання атомної енергії неможливе без радіоактивного забруднення. Високі дози радіації негативно впливають на будь-які живі організми.

Атомна енергія є довгостроковим й відносно дешевим видом енергії. Це досить важливо для сучасної цивілізації, яка вже відчуває нестачу енергетичних ресурсів. Проте світова громадськість стурбована проблемами ядерної безпеки, можливістю забруднення навколишнього середовища радіоактивними відходами, небезпекою поширення ядерної зброї тощо. Найчастіше ці побоювання бувають необґрунтованими. Тому потрібна надійна, об'єктивна інформація щодо використання ядерної енергії та функціонування атомної енергетики. Її ви можете знайти в матеріалах другого розділу.

Антонов В.П. Радиационная обстановка и ее социально-психологические аспекты.– К.: Знание, 1987.– 47 с.

Барабай В.А. От Хиросимы до Чернобыля.– К.: Наук. думка, 1991.– 128 с.– (Чернобыль).

Книга знайомить читачів з основними досягненнями радіобіології, а також із способами захисту від променевих уражень. Детально подано інформацію про трагічні наслідки вибухів американських ядерних бомб над містами Хіросіма і Нагасакі (1945 р.) у порівнянні з наслідками аварії на Чорнобильській АЕС (1986 р.) Автор аналізує подібність та відмінність катастроф і вплив іонізуючої радіації на людей.

* **Войцицький В.М.** Радіобіологія.– К.: Либідь, 1990.– 72 с.

Вопросы дозиметрии и радиационная безопасность на АЭС / Под ред. А.В.Носовского.– Славутич: Б.и., 1998.– 406 с.

Всебічна оцінка ризиків внаслідок аварії на ЧАЕС / За ред. В.Г. Бар'яхтара; Укр. наук.-технол. центр, Укр. радіобіолог. навч. центр.– К.: Укр. радіобіолог. навч. центр, 1998.– 154с.

Гусев Н.Г. Радиоактивные выбросы в биосфере: Справочник / Н.Г. Гусев, В.А. Беляев.– М.: Энергоатомиздат, 1991.– 256 с.

Гуськова А.К. Лучевая болезнь человека: Очерк / А.К. Гуськова, Г.Д. Байсоголов.– М.: Медицина, 1971.– 384 с.

* **Жабо В.В.** Охрана окружающей среды на ТЭС и АЭС.– М.: Энергоатомиздат, 1992.– 240 с.

Розглянуто питання про вплив ТЕС і АЕС на навколишнє середовище. Описано методи очистки стічних вод і викидів в атмосферу.

Жизнь и радиация.– М.: Энергоатомиздат, 1993.– 110 с.

Иванов В.И. Курс дозиметрии.– М.: Энергоатомиздат, 1988.– 346 с.

Ильин Л.А. Вредные химические вещества. Радиоактивные вещества: Справочник / Л.А. Ильин, В.А. Фролов.– Л.: Химия, 1990.– 464 с.

Наведено дані про всі природні та штучні радіонукліди. Описано шляхи надходження їх в організм людини, радіотоксичну дію та засоби профілактики.

* **Козлов В.Ф.** Справочник по радиационной безопасности.– М.: Энергоатомиздат, 1987.– 192 с.

Довідник містить норми і правила радіаційної безпеки.

Кочин И.В. Защита населения при авариях на атомных электростанциях / И.В. Кочин, М.И. Костенецкий, Г.А. Черняков.– Запорожье: Запорож. гос. ин-т усоверш. врачей, 2000.– 40 с.

Кочін І.В. Іонізуюча радіація і захист / І.В. Кочін, Г.О. Черняков, М.І. Костенецький.– Запоріжжя: Запоріз. держ. ін-т удоскон. лікарів, 2000.– 80 с.

Кругляк Л.Г. Радиация и рак. Нетрадиц. методы профилактики и лечения.– Донецк: Донеччина, 1998.– 320 с.

У книзі розглянуто дві важливі теми: про допомогу людям, які перебували під впливом іонізуючої радіації, і допомогу онкохворим.

Маргулис У.Я. Атомная энергия и радиационная безопасность.– М.: Энергоатомиздат, 1988.– 224 с.

* **Матвеев Л.В.** Почти все о ядерном реакторе / Л.В. Матвеев, О.П. Рудик.– М.: Энергоатомиздат, 1990.– 240 с.

У книзі розглянуто принципи роботи ядерних реакторів та подано аналіз дозових характеристик випромінювання та опромінення персоналу АЕС і населення (аварії на АЕС “Три-Майл-Айленд” (США) і Чорнобильській (СРСР)).

* **Мащенко М.П.** Радіаційний вплив і радіаційний захист населення при ядерних аваріях на атомних електростанціях / М.П. Мащенко, В.О. Мурашко.– К.: Вища шк., 1992.– 111 с.

Медицина катастроф / Г.О. Черняков, І.В. Кочін, П.І. Сидоренко та ін.– К.: Здоров'я, 2001.– 352 с.

Наведено медико-тактичну характеристику різних надзвичайних ситуацій, описано особливості роботи закладів та створення служб у зонах аварій та катастроф. Окремий розділ містить відомості про радіаційну безпеку та аварії на ЧАЕС.

* **Никберг И.И.** Ионизирующая радиация и здоровье человека.– К.: Здоровье, 1989.– 160 с.

Про природні та штучні джерела випромінювання.

* **Паламарчук М.** Радіація і виживання / М. Паламарчук, В.Савов, М.Рибак; Держ. агроєколог. акад.– спец. вип.– Житомир: Відлуння, 1995.– 27 с.

* **Радиация. Дозы, эффекты, риск.**– М.: Мир, 1990.– 78 с.

У книзі міститься огляд даних, зібраних Науковим комітетом із питань впливу атомної радіації при ООН за 30 років. Зокрема, розглядаються загальний вплив радіації на життєдіяльність людей, допустимі дози радіації, а також рівні радіоактивності в навколишньому середовищі.

Руководство по организации медицинской помощи при радиационных авариях / Сост.: А.К. Гуськова, А.В. Барабанова, Р.Д. Друтман и др.– М.: Энергоатомиздат, 1989.– 88 с.

Справочник по ядерной энерготехнологии.– М.: Энергоатомиздат, 1993.– 752 с.

* **Тепловые и атомные электрические станции:** Справочник / В.И. Абрамов и др.; Под общ. ред. В.А. Григорьева, В.М. Зорина.– 2-е изд., перераб.– М.: Энергоатомиздат, 1989.– 608 с.

Усманов С.М. Радиация: Справочные материалы.– М.: ВЛАДОС, 2001.– 176 с.

У книзі викладено основи радіаційної безпеки. Описано джерела радіації природного і техногенного походження. Розглянуто основні поняття в галузі дозиметрії іонізуючих випромінювань та особливості впливу радіації на живі організми.

Ядерный след / В.С. Губарев, И. Камиока, И.К. Лаговский и др.;
Сост. Г. Малкин.– М.: Энергоатомиздат, 1990.– 104 с.– (Пресс-клуб
Совет. ком. защиты мира; Ядерное о-во СССР).

Журналісти різних країн розповідають про розвиток ядерної енергетики.

РОЗДІЛ 3. ЧОРНОБИЛЬСЬКА КАТАСТРОФА: ПОДІЇ ТА ЛЮДИ

Як відомо, 25 квітня 1986 року на Чорнобильській АЕС готувалися до зупинення четвертого блоку на планово-попереджувальний ремонт. Цим вирішили скористатися, щоб провести випробування однієї з систем безпеки реактора РБМК-1000. Унаслідок збігу багатьох обставин, починаючи з 01 години 24 хвилини 26 квітня, відбулася серія вибухів, які призвели до руйнування реактора та будівлі 4-го енергоблока і викиду великої кількості радіоактивних речовин у довкілля. Потоки високоактивної лави з розплавленого палива й графіту проникли до приміщення нижньої частини реактора. У результаті виникла надзвичайна ситуація, що вимагала термінових дій з усунення небезпеки. Із 192 т палива, що містилося в реакторі 4-го блоку, близько 4% було викинуто в повітря протягом 10 днів. Викид 90 мільйонів кюрі радіоактивності складався з йоду, цезію, стронцію, плутонію та деяких інших ізотопів. З погляду радіаційного забруднення, це рівнозначно наслідкам вибуху понад 100 атомних бомб, подібних до тих, що 1945 року скинули американські збройні сили на японське місто Хіросиму.

Радіаційна хмара, що виникла над ЧАЕС, поступово рухалася на північ, накриваючи українське Полісся, деякі регіони Білорусії й Росії. Невдовзі радіоактивні викиди виявили на території Швеції та Фінляндії, а згодом – Польщі, Німеччини, Франції. Радіація проникла в атмосферу всієї північної півкулі.

Чорнобиль можна порівняти з війною. Україна зазнала великих жертв і матеріальних збитків; було забруднено величезну територію, яка дорівнює деяким європейським країнам. Від радіаційного впливу постраждали близько 2,6 млн. осіб, зокрема понад 600 тисяч дітей. Після Чорнобильської катастрофи Україну оголошено зоною екологічного лиха.

Люди багатьох професій – цивільних і військових – пройшли через війну з радіацією. Вони самовіддано працювали над ліквідацією наслідків аварії. Наш низький уклін, наша довічна вдячність цим людям. Ціною свого здоров'я і життя вони врятували від ядерного лиха не лише Україну, а й увесь світ.

Священна пам'ять про всенародний подвиг, що ніколи не зітреться з історії, не згасне у віках.

* **Амирьянц Г.Л.** Не прощаюсь... – М.: ИПЦ РАУ, 1991.– 63 с.

Барановська Н.П. Чорнобильська катастрофа в публікаціях.– К.: Ін-т історії України НАНУ, 2004.– 207 с.

До огляду публікацій про найбільшу техногенну катастрофу ХХ століття увійшли матеріали різних напрямів. Окрему увагу приділено зарубіжним публікаціям та ресурсам Всесвітньої інформаційної мережі Інтернет.

* **Виконуючи службовий обов'язок. Десять років Чорнобильської трагедії** / Упоряд. В.І. Горностай.– Житомир: Льонок, 1996.– 31 с.

Вогонь Чорнобиля. Книга мужності й болю: Літопис Чорнобил. трагедії у документах, фактах та свідченнях самовидців.– К.: Альтернативи, 1998.– 574 с.

Видання про героїчну і водночас трагічну участь пожежників у ліквідації аварії на Чорнобильській атомній електростанції. До видання увійшли документи та свідчення очевидців.

* **Горицький О.В.** Чорнобиль: післяаварійна програма будівництва: Монографія / О.В. Горицький, В.Я. Пінчук.– К.: Іван Федоров, 1998.– 486 с.

У книзі розповідається про роботу будівельників СРСР (1986-1988 рр.) та України (1986-1996 рр.) після аварії.

* **Демидов М.И.** МВД в Чернобыле: уроки и выводы.– М.: Объед. ред. МВД России, 1997.– 160 с.

Президент Асоціації “МВД – щит Чернобыля” М.І. Демидов розповідає про роботу ОГ МВС СРСР у зоні катастрофи та зроблені висновки.

* **Дзвони Чорнобиля нагадують: Дорожники України – Чорнобилю.** 1986-1996.– К.: Укравтодор, 1996.– 12 с.

Йдеться про участь виробничих об'єднань із будівництва, ремонту та експлуатації автомобільних доріг УРСР у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС.

* **Дубов В.Е.** Будни Чернобыля.– К.: УкрНИИпроект, 2002.– 188 с.

У книзі наведено матеріали учасника ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, який входив до складу робочої групи Урядової комісії. Автор вів щоденники, знімав на фотоплівку учасників ліквідації аварії, з якими доводилося спілкуватися.

У виданні використано офіційні документи та наведено коротку історію будівництва ЧАЕС.

* **Зона мужества:** Из опыта орг. партийно-политич. работы в подразделениях, выполняющих задачи боевой службы в р-не ликвидации последствий аварии на Чернобыльской АЭС / Рук. ред. кол. Е.О. Нечаев.– М.: Политич. упр. внутр. войск МВД СССР, 1987.– 160 с.

* **Иллеш А.В.** Репортаж из Чернобыля: Зап. очевидцев. Комментарии. Размышления / А.В. Иллеш, А.Е. Пральников.– 2-е изд., испр. и доп.– М.: Мысль, 1988.– 176 с.

У книзі містяться розповіді журналістів газети “Известия”, яких одними з перших відрядили в зону аварії на ЧАЕС.

Информационные аспекты аварии на Чернобыльской АЭС / Под общ. ред. А.Р. Уваренко.– К.: Чорнобильінтерінформ, 1998.– 144 с.

* **Их подвиг – Чернобыль.** Шахтеры в Чернобыле (по страницам газет – 1986-1996 гг.): Воспоминания участников ликвидации аварии / Сост.: Н.С. Сургай, К.Т. Николаенко, В.Н. Михайленко и др.– Донецк: Новый мир, 1996.– 140 с.

Імення зорі Чорнобиль: Фотоальбом / Ред.-уклад. М. Лябах.– Чорнобиль: Чорнобильінтерінформ, 1996.– 232 с.

Ковалевская Л. Чернобыль “ДСП”.– К.: Абрис, 1995.– 328с.

У книзі подано інформацію про незалежне розслідування Чорнобильської катастрофи, що ґрунтується переважно на документах із грифом “Таємно” і “ДСК”.

Коваленко А.П. Чернобыль – каким его увидел мир / А.П. Коваленко, Ю.В. Рисованый.– К.: Молодь, 1989.– 176 с.

Наведено відомості про те, як ЗМІ різних країн світу подавали відомості про Чорнобильську катастрофу.

* **Коваленко В.І.** Чернобыльская катастрофа в документах, фактах та долях людей / В.І. Коваленко, В.М. Миколюк, В.С. Ільчишин.– К.: РВВ МВС України, 1996.– 560 с.

До 10-ї річниці Чорнобильської катастрофи на фактичному матеріалі розкрито роль органів внутрішніх справ, наведено спогади ліквідаторів.

* **Коваленко О.П.** Чернобыль сегодня и завтра / О.П. Коваленко, О.А. Карасюк.– К.: Знання, 1988.– 48 с.

Подано відповіді на запитання щодо аварії на Чорнобильській АЕС.

Костін І.Ф. Чернобыль: Сповідь репортера.– К.: Мистецтво, 2002.– 320 с.

Майже весь документальний матеріал присвячено медичним аспектам наслідків аварії та її впливу на людей, тварин і рослини на забруднених територіях України, Білорусії і Росії.

* **МВД: подвиг в Чернобыле:** Сб. статей / Редкол.: Н.И. Демидов, С.Ф. Кавун, В.В. Калашников и др.– М.: Б.и., 1997.– 511 с.

У статтях учасників ліквідації аварії на ЧАЕС йдеться про катастрофу, її наслідки та діяльність органів внутрішніх справ і внутрішніх військ.

* **Мужество воинов при ликвидации последствий аварии на Чернобыльской АЭС.**– К.: Б.и., 1986.– 12 с.

Наведено факти про мужність ліквідаторів аварії на ЧАЕС (квітень-травень 1986 року).

* **Объект “Укрытие”. Преодоление.**– К.: Золоті ворота, 1995.– 120 с.

У книзі міститься інформація про проектування та будівництво саркофага на 4-му енергоблоці.

* **Одинец М.С.** Чернобыль: дни испытаний.– М.: Юрид. лит., 1988.– 144 с.

Про ліквідацію наслідків аварії на ЧАЕС, а також про її учасників (пожежників, працівників органів внутрішніх справ і правоохоронних органів).

* **Открытая зона:** Вспоминают журналисты-участники ликвидации последствий Чернобыл. катастрофы / Сост. И.И. Заседа.– К.: КМЦ “Поезія”, 1998.– 144с.

У книзі опубліковано спогади журналістів-учасників ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи.

* **Присяжный Г.В.** Чернобыль. 12 лет спустя.– О.: Б. и., 1998.– 32 с.

У виданні описано дії особового складу підрозділів Цивільної оборони Одеського військового округу під час ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС.

* **Тараканов М.Д.** Чернобыльские записки, или размышления о моральности.– М.: Воениздат, 1989.– 208 с.

Заступник начальника штабу Цивільної Оборони РРФСР, начальник оперативної групи штабу ЦО з 27 квітня 1986 р. генерал-майор Тараканов М.Д. розповідає про героїзм воїнів Збройних Сил під час ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС.

* **Тараканов М.П.** Особлива зона.– К.: Військ. вид-во, 1991.– 128 с.

Про мужність, відвагу і щирість солдатів, сержантів і офіцерів, які брали участь у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС.

* **Товарищ инспектор, спасибо** / Сост. А.Я. Фоменко.– К.: Реклама, 1986.– 95 с.

Про роботу державтоінспекції у зоні лиха.

* **Черненко А.Г.** Володимир Правик.– М.: Политиздат, 1988.– 143 с.

Про Героя Радянського Союзу (указ від 25.09.1986) лейтенанта Правика Володимира Павловича, начальника караулу ВПЧ-2 з охорони ЧАЕС.

Чернобыль вчера, сегодня, завтра... / Под ред. С.П. Ярмоненко.– М.: ИздАТ, 1994.– 120 с.

* **Чернобыль.** Десять лет спустя: Неизбежность или случайность? / Под ред. А.Н. Семенова.– М.: Энергоатомиздат, 1995.– 463 с.

У книзі подано аналіз аварії на ЧАЕС та її наслідків.

Чернобыль: Десять років подолання: За матеріалами Мінчорнобиля України / О. Бабич, В. Ветчини, В. Вознюк та ін.; За заг. ред. В. Холоша.– К.: Чернобыльінтерінформ, 1996.– 46 с.

Чернобыльская катастрофа / Гл. ред. В.Г. Барьяхтар.– К.: Наук. думка, 1995.– 558 с.

Чернобыль: Катастрофа. Подвиг. Уроки и выводы: К 10-летию катастрофы / Авт.-сост. А. А. Дьяченко.– М.: Интер-Весы, 1996.– 783 с.

Чернобыль. Пять трудных лет: Сб. материалов о работах по ликвидации последствий аварии на Чернобыл. АЭС в 1986-1990 гг.– М.: Б.и., 1992.– 383 с.

Чернобыльский репортаж: Фотоальбом / Худ.-сост.: Н.Д. Еремченко, Ю.Г. Новиков и др.; Спец. фотосъемка: И.Ф. Костин., В.А. Зуфаров.– М.: Планета, 1988.– 154 с.

* **Чернобыль. События и уроки. Вопросы и ответы** / В.Я. Возняк, А.П. Коваленко, С.Н. Троицкий и др.– М.: Политиздат, 1989.– 278 с.

У книзі подано інформацію про аварію на ЧАЕС, яка ґрунтується на висновках Урядової комісії з розслідування причин аварії та на доповіді радянської сторони на нараді експертів МАГАТЕ.

* **Чернобыльцы. Книга памяти. 1986-2000** / Сост. В.Г. Шкода.– К.: Золотые ворота, 2001.– 208 с.

Книга містить документальні матеріали, перелік робітників станції, які загинули під час трагедії, списки людей, померлих внаслідок впливу радіації.

Чорнобиль: Десять років подолання: За матеріалами Мінчорнобиля України / О. Бабич, В. Ветчинін, В. Вознюк та ін.; Заг. ред. В. Холоша.– К.: Чорнобильінтерінформ, 1996.– 46с.

Чорнобиль і закон: Заключний акт незалеж. громад. розслідування обставин, за яких сталася Чорнобильська катастрофа, та її наслідків: До 10-ї річниці Чорнобил. катастрофи / В. Вовченко, Т. Варфоломєєва, М. Малишко та ін.– К.: Зелений світ, 1996.– 32 с.

Чорнобиль: Післяаварійна програма будівництва / О.В. Горіцький, В.Я. Пінчук, В.П. Сабалдир та ін.; Ред.: К.Г. Злобін, В.Я. Пінчук.– К.: Іван Федоров, 1998.– 456 с.

Висвітлено практичний досвід роботи будівельників з України та інших держав СНД під час ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС.

Чорнобильська катастрофа: іст. аспекти, соц. наслідки / Житомир. держ. пед. ін-т ім. І.Я. Франка.– Житомир: Б.в., 1999.– 30 с.

Чорнобиль – поруч. Ейфорія. Катастрофа. Подолання. Пустка. Пам'ять: Фотоальбом / Заг. ред. Б. Патона.– К.: Дніпро, 2000.– 198 с.

Чорнобильська трагедія: Док. і матеріали / Упоряд.: Н.П. Барановська; Ред. В.А. Смолій; Центр. держ. архів громад. об-нь України.– К.: Наук. думка, 1996.– 783 с.

Збірник документів і матеріалів 1967-1995 рр. щодо історії будівництва ЧАЕС, аварії на ній та подій після аварії.

* **Щербак Ю.М. Чорнобиль:** Документальна повість.– К.: Дніпро, 1989.– 223 с.

У повісті розкриваються подробиці аварії, подається аналіз вчинків фізиків, медиків, авіаторів, персоналу АЕС.

Ярошинская А.А. Чернобыль: Совершенно секретно.– М.: Др. берега, 1992.– 574 с.

РОЗДІЛ 4. ЧОРНОБИЛЬСЬКЕ ПОЛІССЯ – ЗОНА ВІДЧУЖЕННЯ

Дозиметром не виміряєш дози
Тотального спустошення душі.
Історія лягає під бульдозери,
Сучасний світ штампує фетиші
Ліна Костенко

Зона відчуження... І відразу ж занедбані й незасіяні поля, напівзруйновані будинки, іржава техніка уздовж дороги. На узбіччі буквально на кожному кілометрі – “цеглина”.

Чорнобильська зона відчуження – епіцентр катастрофи, де радіаційний вплив на людину та навколишнє середовище досяг максимально небезпечного рівня. Тому була проведена безпрецедентна, як на мирний час, евакуація населення, деякі найзабрудненіші села зруйновані і поховані. Так само вчинили і з загиблим від радіації лісом.

Територія зони відчуження в півтора рази перевищує територію такої європейської держави, як Люксембург, і становить 2600 кв. км. Із 76 населених пунктів виселено понад 100 тисяч осіб. Головний в'їзд до зони відчуження розташований на трасі Київ-Чорнобиль біля села Дитятки. КПП тут почали будувати ще влітку 1986-го. Зараз це сторожове містечко. Якщо в зону потрапити доволі легко – були б тільки відповідні документи, то вийти звідти можна, лише пройшовши крізь спеціальні пристрої, які перевіряють, чи не несете ви на собі радіоактивного бруду.

Чорнобильське лихо змусило людей покинути рідні домівки, розірвати природні зв'язки з обжитим середовищем. Внаслідок відселення жителів Чорнобильської зони десятки сіл були зруйновані як людська, етнографічна і мовно-культурна єдність. Але не всі погодилися залишити рідні домівки. Переважно це літні люди, які вирішили доживати віку в рідній хаті, так звані самосели. Для них це дуже образлива назва, бо вони є корінням цієї пораненої радіацією землі, її довічними жителями – поліщуками.

Перебуваючи в зоні, ви нібито присутні відразу в кількох епохах. Залишено в колгоспних конторах портрети Леніна і Горбачова. Поряд зі щитом, встановленим із незапам'ятних часів – “Ліс – джерело здоров'я”, з'явився новий напис: “Басейну Дніпра – надійний захист від радіонуклідів.”

У нас спільна земля і спільне небо. Зберегти їх для прийдешніх поколінь наш святий обов'язок!

Атлас Чорнобильської зони відчуження / Чорнобил. наук.-техн. центр міжнар. дослідж. НАН України; Наук.-інж. центр радіогідрогеокол. дослідж.– К.: Картографія, 1996.– 26 с.

* **Бюлетень екологічного стану зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення.– 2003.– № 1 (21).– 87 с.**

* **Бюлетень екологічного стану зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення.– 2002.– № 2 (20).– 71 с.**

* **Бюлетень екологічного стану зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення.– 2003.– № 2 (22).– 58 с.**

* **Бюлетень екологічного стану зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення.– 2000.– № 15.– 64 с.**

* **Бюлетень екологічного стану зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення.– 2000.– № 16.– 68 с.**

* **Бюлетень екологічного стану зони відчуження.– 1996.– № 1 (6).– 60 с.**

У бюлетенях вміщено статті про радіаційний стан зони відчуження, роботи на об'єкті “Укриття”, підготовку ЧАЕС до виведення з експлуатації тощо.

Возняк В.Я. Чернобыль: возвращение к жизни: (реабилитация радиоактивно загрязнен. территорий).– М.: Б.и. 1993.– 208 с.

* **Загреба М.** Пропусти Чорнобиль крізь серце.– К.: Спалах, 2002.– 119 с.

Правдива розповідь журналіста, ліквідатора, учасника історико-культурної експедиції Мінчорнобиля України Михайла Загреби про загублене Полісся, проілюстрована фотографіями автора.

* **Лябах М.** Відродження / М. Лябах, В.Савран; Заг. ред. С.Козакова.– К.: НВО “Прип’ять”, 1996.– 24 с.

Про діяльність науково-виробничого комплексу “Прип’ять”, що працює у зоні відчуження.

* **Музичний фольклор із Полісся в записах Ф. Колесси та К. Мошинського** / Упоряд.: С.Й. Грица, Ф.М. Колесса та ін.; НАН України; Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського.– К.: Муз. Україна, 1995.– 432 с.

Наукова реконструкція унікального збірника народних пісень та інструментальних мелодій початку ХХ ст., зафіксованих на території українсько-білоруського Полісся.

* **Народні звичаї Полісся // Відродження.**– 1994.– Квіт. (Спец. вип.).– 63 с.

* **Під полиноюю зорею:** Фотонарис про історію та культуру Чорнобил. Полісся / Упоряд.: Є. Аристов, Р. Омеляшко та ін.– К.: Артєк, 1996.– 160 с.

Фотонарис про історію та культуру Чорнобильського Полісся. Вміщено твори фотомитців М. Загреби, М. Грушко, С. Гвоздевича та ін.

* **Полісся України:** матеріали історико-етнограф. дослідж. Вип. 1. Київ. Полісся. 1994.– Л.: Ін-т народознавства НАНУ, 1997.– 360 с.

Видання присвячено традиційній культурі й побуту поліщуків із радіоактивно забруднених районів Київщини, а також переселенців із зони відчуження (традиції, обряди, народний одяг, сімейний побут, народна медицина, поетичні жанри, фольклор, декоративне мистецтво, етикет, етнопедагогічні принципи та уявлення).

* **Полісся України:** матеріали історико-етнограф. дослідж. Вип. 2. Овруччина. 1995 / За ред. С. Павлюка, М. Глушка.– Л.: Ін-т народознавства НАНУ, 1999.– 376 с.

Видання охоплює різні сфери традиційної культури і побуту поліщуків радіоактивно забрудненої території Овруччини, а також північної частини Народицького району Житомирської області. Містить етнографічні дослідження традиційних форм ведення господарства, звичаїв, обрядів, повір'їв, фольклору, народно-декоративного мистецтва та антропологічні дослідження.

* **Скуратівський В.** Древляни.: Зб. ст. і матеріалів з історії та культури Поліс. краю. Вип. 1 / В. Скуратівський, Б. Залізник.– Л.: Ін-т народознавства НАНУ, 1996.– 424 с.

У виданні містяться матеріали, що розкривають етнокультурну унікальність Полісся як органічної частини народно-традиційного надбання українського народу (традиції, звичаї, обряди, замовляння, культи, повір'я, сказання, фольклор, рукописи), а також висвітлено проблеми збереження історико-культурної спадщини Полісся.

Сталкери: Документальна розповідь / Грінпіс Україна.– К.: ДС Україна проект, “А.Л.Д.”, 1996.– 56 с.

Чорнобиль: зона відчуження.– К.: Наук. думка, 2001.– 548 с.

Всебічно досліджено вплив радіоактивного випромінювання на імунну систему тварин. Детально розглянуто умови праці та функціональний стан організму працівників окремих професій у Чорнобильській зоні.

РОЗДІЛ 5. НАСЛІДКИ І УРОКИ ЧОРНОБИЛЯ

Радіоактивного забруднення зазнали величезні території України, Білорусії, Росії. Лише в Україні забруднено територію площею понад 54,6 тис. кв. км у 74 районах 12 областей (Київська, Житомирська, Чернігівська, Рівненська, Вінницька, Черкаська, Хмельницька, Івано-Франківська, Волинська, Чернівецька, Сумська, Тернопільська). На цій площі розташовані 2293 населених пункти, де мешкає майже 2,3 млн людей, зокрема дітей до 14 років – 488,69 тис. Тільки за 11 років після Чорнобильської катастрофи населення України вже отримало 80% дози радіаційного опромінення, що мало б одержати за 70 років. Особливу занепокоєність викликає стан здоров'я постраждалого населення, який погіршується. В Україні внаслідок катастрофи постраждало 2 млн. 772 тис. 60 осіб, 102 тис. 908 стали інвалідами.

Урок Чорнобиля, звичайно, не означає, що ми повинні відмовитися від нових технологій. Технології, що використовуються для потреб людей, у надійних руках можуть покращити наше життя, але безпека людства мусить стати головною турботою вчених та світового співтовариства.

* **Авремеев А.И.** Десять лет после аварии на Чернобыльской АЭС / А.И. Авремеев, Ю.Г. Антипкин.– К.: Мінчорнобиль, 1996.– 207 с.

* **Антонов В.** Уроки Чернобыля: радиация, жизнь, здоровье.– К.: Б. и., 1989.– 112 с.

Про медико-біологічні наслідки Чорнобильської катастрофи.

* **Барановська Н.П.** Україна–Чорнобиль–Світ: Чорнобил. пробл. в міжнар. вимірі.– К.: Ніка-Центр, 1999.– 400 с.

Автор на основі засекречених архівних матеріалів розповідає про допомогу, яку надавали міжнародні організації, окремі держави, ділові кола та приватні особи, аби мінімізувати медичні та екологічні наслідків Чорнобильської катастрофи.

Досвід подолання наслідків Чорнобильської катастрофи / П.П. Надточій, А.С. Малиновський, А.О. Можар та ін.– К.: Світ, 2003.– 371 с.

* **Кейсевич Л.В.** Записки врача-ликвидатора.– К., 1993.– 224 с.

У виданні описано події Чорнобильської катастрофи. Автор книги з вересня по жовтень 1986 р. брав участь у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС й випробував розроблений ним метод дезактивації людей.

* **Кулландер С.** Жизнь после Чернобыля. Взгляд из Швеции / С. Кулландер, Б. Ларссон; Пер. со шв.; Под. ред. Ю.В. Кузнецова.– М.: Энергоатомиздат, 1991.– 48 с.

Дано оцінку впливу на природні екосистеми і людину атомної енергетики і теплоенергетики.

* **Куркин Б.О.** Бремя “мирного” атома.– М.: Мол. гвардия, 1989.– 269 с.– (Свободная трибуна).

Про сучасний стан і перспективи розвитку ядерної енергетики, на досвіді Чорнобильської катастрофи.

* **Нягу А.** Медицинские последствия Чернобыльской аварии в Украине.– К.; Чернобыль: НПО “Припять”, 1994.– 35 с.

Медико-статистичний аналіз стану здоров'я людей, постраждалих від аварії на ЧАЕС.

РОЗДІЛ 6. ПРО ЧОРНОБИЛЬ ХУДОЖНІМ РЯДКОМ

ВИБУХ

Весна одягала барвисту,
шовком шиту сорочку.
Весна між Десною і Прип'яттю
і не думала навіть про смерть.
І прибутному рокові
наказувала, мов синочку:
– Сину, ступай міцніше
на землю отчу, на твердь!
Атом ще спав покірно –
в реакторах і в долонях,
Ще не чули його загрози
поліські бори і вода.
І лише земля відчувала,
як б'ється жилка на скронях,
Як вишумовує травами
весна співуча і молода.
І раптом – вибух як сполох
і полум'я смертоносне,
І вмить здригнулась планета
на всіх полюсах землі.
Відчули трава і древо,
що вже не вмиються росами, –
Як перед смертю постали
батьки і діти малі.

*М. Сингаївський З чорнобильської хроніки
“Обпалена мужність”*

Алексієвич С.О. Чорнобиль: хроніка майбутнього / Пер. з білорус. та післямова О. Забужко.– К.: Факт, 1998.– 194 с.

Художньо-документальне дослідження тих психологічних та гуманітарних наслідків Чорнобильської катастрофи, які досі перебували поза громадською увагою. Шляхом опитування

людей різних поколінь і професій, у чю долю так чи так увійшов Чорнобиль, автор зображує картину “посткатастрофічного” суспільства, що не залишить байдужим жодного читача.

* **Віріна Л. Тієї вогняної ночі: Чорнобильська оповідь.**— К.: Молодь, 1989.— 192 с.

У книзі розповідається про лейтенанта пожежної частини Володимира Правика, якому за подвиг під час ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС Указом Президії ВР від 26.09.1986 посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

* **Гнатюк І.Ф.** Нове літочислення: Вірші та поеми.— К.: Рад. письм., 1990.— 200 с.

Збірку присвячено Чорнобилю.

Гонта В.С. Чорнобиль, яким я його бачив.— К.: Укр. кн., 1999.— 176 с.

Горлач Л.Н. Вибір пам’яті: Вірші і поеми.— К.: Молодь, 1988.— 160 с.

У книзі опубліковано громадянські та інтимні вірші про щоденний подвиг людей, що працювали на Чорнобильській АЕС у “дні суворого іспиту”.

Губарев В.С. Зарево над Припятью: Зап. журналіста.— М.: Мол. гвардия, 1987.— 239 с.— (Эврика).

Розповідається про аварію на Чорнобильській АЕС. Наведено дані про сьогодення та майбутнє атомної енергетики.

Губарев В. С. Саркофаг: Трагедия.— М.: Искусство, 1987.— 87 с.

* **Губарець В.В.** Обличчям до тебе: Поезія.— К.: Радянський письменник, 1990.— 88 с.

У збірці надруковано поему “Тінь”, про героїв Чорнобиля.

Гусєв О.П. Атомний синдром Чорнобиля: Докум.-публіцист. повість / За ред. В.В. Дурдинця.— К.: ДрУк, 2001.— 266 с.

Гусєв О.П. Ключ аварійного захисту: Докум.-публіцист. повість.– К.: ДрУк, 2001.– 272 с.

У книзі розповідається про діяльність колективу ЧАЕС в екстремальних умовах після 26 квітня 1986 року, коли вибухнув четвертий реактор електростанції, про зусилля України, спрямовані на залучення міжнародної допомоги з виведення ЧАЕС з експлуатації, з соціального захисту персоналу станції і жителів м. Славутич.

Гусєв О. П. У заграві Чорнобильських блискавиць: Докум.-публіцист. повість.– К.: Варта, 1998.– 223 с.

Гусєв О. П. Чорнобиль, біль наш довічний: Докум.-публіцист. повість.– К.: Золоті ворота, 1996.– 219 с.

Гусєв О.П. Чорнобиль усім нам болить (дещо з історії “Катастрофи сторіччя” і сьогоденної боротьби з її наслідками): Документально-публіцистична повість.– К.: Варта, 1997.– 205 с.

Гуцало Є. Діти Чорнобиля.– К.: Соняшник, 1995.– 104 с.

Правдиві розповіді про трагічне буття юних героїв після Чорнобильської катастрофи.

Драч И.Ф. Храм Солнца: Стихотворения.– К.: Рад. письм., 1988.– 125 с.

Драч І. Поезія. Чорнобильська мадонна / Авт.-укл. В.О. Казакова.– Х.: Ранок, 2001.– 48 с.

* **Дубович М.І.** Мелодії землі і серця: Вірші, оповідання, новели.– Переяслав-Хмельниц., 2000.– 100 с.

* **Дубович М.І.** Осіння пісня: Поетична збірка.– Переяслав-Хмельниц., 1998.– 104 с.

* **Дубович М.І.** 1998. Чорнобильська зона: Літературно-поетична збірка.– Переяслав-Хмельниц., 1998.– 120 с.

Поезія автора, учасника ліквідації пожежі на ЧАЕС 26 квітня 1986-го та в жовтні 1991 р., присвячена трагедії на ЧАЕС, трагедії українського Полісся.

* **Дубович М.І.** Яблуна життя: Вірші, повісті, оповідання.— Переяслав-Хмельниц., 2002.— 182 с.

* **Думи чорної калини // Відлуння.**— 1994.— Трав. (Спец. вип.).— 64 с.

Йовенко С.А. Лицом к лицу: Стихотворения, поэма.— К.: Рад. письм., 1989.— 111 с.

Ковалевская Л. Чернобыльский дневник (1986-1987 гг.): Заметки публициста.— К.: Рад. письм., 1990.— 215 с.

У книзі зібрано свідчення очевидиці аварії на Чорнобильській АЕС 1986-го, її моральних та соціальних наслідків. Авторка, яка вперше вдарила на сполох ще до трагічної катастрофи, аналізує різні аспекти функціонування атомної енергетики в СРСР.

* **Ковалевський О.** Сонцевир: Поезія.— К.: Рад. письм., 1990.— 110 с.

Збірка віршів, провідними мотивами яких є чорнобильська рана, занедбність культури, афганська війна.

Коваленко А. Чернобыль – каким его видел мир / А. Коваленко, Ю. Рисованный.— К.: Молодь, 1989.— 176 с.

* **Ковальчук В.И.** Пусть уходит апрель.— Черкаси: Сіяч, 1993.— 84 с.

У заголовному вірші “Пусть уходит апрель” описано Чорнобильську аварію і загибель двадцяти її ліквідаторів.

* **Ковтун Г.** Я писатиму тобі щодня...: Повість у листах / Пер. із рос. Ю. Ковтун.— К.: Веселка, 1989.— 142 с.

Повість про Героя Радянського Союзу Володимира Правика.

* **Комашня Н.** Душа, просвічена ураном.– Житомир: Б.в., 1993.– 38 с.

* **Малишевський І.** Від Кулинди до Чорнобиля.– К.: Мистецтво, 1988.

Книга про Шевченка Володимира Микитовича, який з кіноекрана розповів світові про Чорнобильську трагедію.

Медведев Г.И. Чернобыльская тетрадь: Документальная повесть.– К.: Дніпро, 1990.– 165 с.

Повість про Чорнобильську трагедію, про правду, скорботу, мужність людей, які працювали у зоні відчуження.

* **Михайлевський А.Ф.** Третє покоління.– О.: Маяк, 1987.– 130 с.

* **Мужність і біль Чорнобиля.:** Повість-хроніка. Поєми. Вірші.– К.: Молодь, 1988.– 144 с.

До збірки ввійшли повість А. Трегубова „Приборкувачі вогню”, вірші Д. Павличко, Б. Олійника, І. Драча.

Новиков В. Черно-белый Чернобыль.– Новосибирск: Мангазея, 1997.– 128 с.

Ночовний М.В. Дозиметрична зона: Поезії.– К.: Укр. письм., 1992.– 101 с.

* **Олійник Б.І.** Сім: Поема.– К.: Рад. письм., 1988.– 96 с.
Поєму присвячено пам'яті В. Кібенка, М. Ващука, В. Ігнатенка, М. Титенка, В. Тишури, В. Правика та кінорежисера В. Шевченка.

Площенко В.Д. Кризь призму Чорнобиля: Документально-публіцистичні нариси.– К.: Твім інтер, 1998.– 228 с.

* **Райський М.** Чорнобиль – чорний біль, мов вогнище, горить ...: Альбом віршів та пісень на чорнобил. тематику.– Чернігів: Б.в., 2004.– 42 с.

* **Романенко І.І.** Я з-під Чорнобиля: Поезія.– К.: Спалах ЛТД, 1992.– 80 с.

* **Сабалдир В.П.** Прип'ять: Збірник віршів.– К.: Радіоприлад, 1996.– 74 с.

Вірші присвячено Чорнобильській катастрофі та людям, які брали участь у ліквідації її наслідків.

Семенченко С. Чорнобиль: наперекір стихії: Спогади про участь водогосподарників у захисті від забруднення радіонуклідами басейну Дніпра. 1986-1987 рр.– К.: Хрещатик, 1999.– 43 с.

* **Сирота Л.М.** Ноша: Лірика.– К.: Рад. письм., 1990.– 77 с.
Збірка віршів молоді поетеси, до 1986 р. – керівника літературної студії “Прометей” Прип'ятського будинку культури “Енергетик”.

Солдаты Чернобыля: Сборник / Сост. В.Г. Шкода.– М.: Воениздат, 1989.– 159 с.

У збірнику вміщено нариси і вірші про героїзм та вірність військовому обов'язку тих, хто першим відчув смертельний подих реактора.

* **Сташук В.** Мефістофель у Чорнобилі.– Житомир: Б.в., 1993.– 38 с.

Вірші присвячено землякам автора, яких у листопаді 1990 р. було відселено з Великих Кліщів до с. Лисівка Попільнянського району.

Фантом: Сб. документ. и худ. произведений о трагич. событиях на Чернобыл. АЭС.– М.: Мол. гвардия, 1989.– 239 с.

Спогади, оповідання, документальні повісті та п'єса про трагічні події на Чорнобильській АЕС в квітні 1986 року.

* **Федоренко П.С.** Відтінки спалахів: Вірші.– К.: КМЦ “Поезія”, 1997.– 56 с.

* **Чилачава Р.Ш.** Чому пишу вірші: Вірші, поема.– К.: Рад. письм., 1989.– 128 с.

Вірші і поема спеціального кореспондента республіканської газети, що 1986 року неодноразово бував у зоні ЧАЕС.

* **Чорнобиль. Дні випробувань:** Книга свідчень. Вірші, нариси, урив. з романів і повістей, інтерв'ю / Упоряд. В.Г. Шкода.– К.: Рад. письм., 1988.– 509 с.

У збірнику розповідається про те, як наш народ долав тяжкі наслідки аварії на ЧАЕС, мужньо і самовіддано боровся з грізними силами атома. Також міститься інтерв'ю з відомими вченими, які висвітлюють деякі питання віддалених наслідків аварії, перспектив розвитку атомної енергетики в нашій країні. Подано детальну хроніку пам'ятних подій 1986 року.

Шовкошитний В.Ф. Жорстоке свято: Вірші.– К.: Молодь, 1991.– 112 с.

Роздуми над сенсом життя, осмислення Чорнобильської біди безпосереднім учасником подій.

* **Шовкошитний В.Ф.** Тяжкий хрест.– К.: Ехо-Восток, 1996.– 589 с.

Вірші й проза про Чорнобильські події.

Шухард Е. Голос дітей Чорнобиля: Історія тихої революції / Е. Шухард, Л. Копелєв; Пер. із нім. П. Таращука.– К.: Либідь, 1996.– 136 с.

Е. Шухард упродовж багатьох років опікується чорнобильськими дітьми, працюючи як у себе в Німеччині, так і в Білорусі та Україні. Авторка ще раз нагадує нам, що активність кожного вкрай необхідна.

Щербак Ю.М. Чорнобиль: Документальна повість.– К.: Дніпро, 1989.– 223.

Письменник розкриває подробиці аварії, приділяючи особливу увагу причинам вибуху на 4-му реакторі.

* **Яворівський В.О.** Марія з полином у кінці століття.– К.: Рад. письм., 1988.– 262 с.

Про драматичні події весни 1986 року в Чорнобильській зоні, де тривалий час перебував і автор – відомий український письменник та суспільний діяч.

Ярошенская А.А. Чернобыль с нами.– М.: Книга, 1991.– 160 с.

РОЗДІЛ 7. WEB-САЙТИ ПРО ЧОРНОБИЛЬ

Державне спеціалізоване підприємство “Чорнобильська АЕС”

<http://www.chnpp.atom.gov.ua/>

На сайті розповідається про історію будівництва та експлуатації Чорнобильської АЕС до і після пам'ятного 1986 року. Подано звіти про реалізацію проекту “Укриття”.

Мови сайту: українська, англійська.

Чорнобильська зона

<http://www.ic-chernobyl.kiev.ua>

Сторінка Міністерства України з надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи. Представлено офіційну інформацію про територію, на якій сталася Чорнобильська катастрофа.

Мова сайту: українська.

Благодійна організація “Квіти майбутнього”

<http://www.child.ukrpack.net>

Соціальний захист дітей-інвалідів, напівсиріт, дітей з багатодітних і малозабезпечених родин, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Мови сайту: українська, російська, англійська, німецька, італійська.

Організація інвалідів “Чорнобилець”

<http://www.chernobyl.ru>

Сайт організації інвалідів “Чорнобилець” (новини, інформація, галерея).

Мова сайту: російська.

Чернобыль

<http://www.chernobyl.info/>

Міжнародна комунікаційна платформа, присвячена наслідкам Чорнобильської катастрофи. Сайт містить: факти; проекти, запропоновані різними організаціями; новини; посилання на інформаційні джерела; перелік заходів, приурочених до 20-ї річниці аварії на ЧАЕС.

Мови сайту: російська, англійська, німецька.

Прип'ять

<http://www.pripyat.com>

На сторінках сайту представлено історію м. Прип'ять, фотогалерею, публікації, електронні версії книг, відеофільмів, репортажі із зони відчуження, дослідження щодо Чорнобильської катастрофи.

Мови сайту: російська, англійська, німецька.

**РАДІАЦІЯ: ФІЗИЧНІ ОСНОВИ, ДЖЕРЕЛА
РАДІОАКТИВНИХ ВИПРОМІНЮВАНЬ, БІОЛОГІЧНА ДІЯ**

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

(За матеріалами:

Медицина катастроф / Г.О.Черняков, І.В. Кочін,
П.І.Сидоренко та ін.– К.: Здоров'я, 2001.– С. 332-336)

1. Одиниця активності за СІ:

- а) беккерель (Бк);
- б) грей (Гр);
- в) рад.

2. Одиниця поглинутої дози за СІ:

- а) беккерель;
- б) бер;
- в) грей.

3. Одиниця еквівалентної та ефективної дози:

- а) беккерель;
- б) зіверт (Зв);
- в) рад.

4. Позасистемна одиниця активності:

- а) електрон-вольт (еВ);
- б) кюрі (Кі);
- в) рад.

5. Позасистемна одиниця поглинутої дози:

- а) рад;
- б) бер;
- в) зіверт.

**6. Позасистемна одиниця еквівалентної та ефективної
дози:**

- а) грей;
- б) беккерель;
- в) бер.

**7. Під потужністю дози радіоактивного випромінювання
розуміють:**

- а) відношення дози радіоактивного випромінювання до часу;
- б) дозу опромінення, отриману людиною під час її перебування в забрудненій радіоактивними речовинами місцевості;
- в) дозу опромінення, яка зумовила легкий ступінь променевої хвороби.

8. Процес іонізації це:

- а) утворення іонів у результаті впливу на хімічну речовину радіоактивних речовин;
- б) утворення з електрично нейтрального атома двох або кількох заряджених частинок;
- в) процес розпаду ядра атома на протони та нейтрони.

9. Найбільшу іонізуючу здатність мають:

- а) нейтрони;
- б) гамма-випромінювання;
- в) альфа-частинки.

10. Для вимірювання доз опромінення використовують такі прилади:

- а) дозиметри;
- б) радіометри-рентгенометри;
- в) вимірювачі потужності доз.

11. Особи, які постійно або тимчасово безпосередньо працюють із джерелами іонізуючих випромінювань, належать до категорії:

- а) "Б";
- б) "А";
- в) "В".

12. Особи, які безпосередньо не працюють із джерелами іонізуючих випромінювань, але за розташуванням їхніх робочих місць на об'єктах із радіаційно-ядерними технологіями можуть отримати додаткове опромінення, належать до категорії:

- а) "А";
- б) "В";
- в) "Б".

13. Усе населення належить до категорії:

- а) "В";
- б) "Б";
- в) "А".

14. Гранично допустима річна ефективна доза опромінення осіб категорії „А” становить:

- а) 2 мЗв;
- б) 1 мЗв;
- в) 20 мЗв.

15. Гранично допустима річна ефективна доза опромінення осіб категорії „Б” становить:

- а) 2 мЗв;
- б) 20 мЗв;
- в) 1 мЗв.

16. Гранично допустима річна ефективна доза опромінення осіб категорії “В” становить:

- а) 20 мЗв;
- б) 1 мЗв;
- в) 2 мЗв.

17. Запланована максимальна річна доза підвищеного опромінення персоналу категорії “А” становить:

- а) 30 мЗв;
- б) 40 мЗв;
- в) 50 мЗв.

18. Наслідками детерміністичних (нестохастичних) ефектів впливу радіаційного випромінювання можуть бути:

- а) променева хвороба, спадкові хвороби, променева катаракта;
- б) гостра променева хвороба, променеві опіки, променева катаракта;
- в) хронічна променева хвороба, променеві опіки, лейкози.

19. Стохастичними ефектами радіаційного впливу можуть бути:

- а) променеві опіки, злоякісні новоутворення, лейкози;
- б) гостра променева хвороба, променеві опіки, променева катаракта;
- в) злоякісні новоутворення, лейкози, генетичні зміни, що передаються нащадкам.

20. Залежно від масштабів розрізняють такі класи радіаційних аварій:

- а) локальні, промислові;
- б) промислові, комунальні;

в) локальні, поширені.

21. Фази радіаційної аварії:

а) рання, середня, пізня;

б) рання, проміжна, глобальна;

в) регіональна, фаза стабілізації, очищення.

22. Радіаційно-ядерна аварія – це:

а) будь-яка незапланована подія на об'єкті з радіаційно-ядерною технологією, що відбувається одночасно із втратою контролю над ланцюговою ядерною реакцією та виникненням реальної або потенційної загрози спонтанної (мимовільної) ланцюгової реакції;

б) комунальна радіаційна аварія, під час якої в зону аварії потрапили території декількох населених пунктів, один або кілька адміністративних районів чи навіть областей з кількістю населення понад 10 тисяч осіб;

в) аварія, зона якої поширюється за межі державних кордонів країни, де вона виникла.

23. Природними джерелами радіації є:

а) радіаційний фон, земна радіація, внутрішнє опромінення;

б) космічне випромінювання, земна радіація, внутрішнє опромінення;

в) штучні джерела радіації, космічне випромінювання, внутрішнє опромінення.

24. Одним із найважливіших природних джерел внутрішнього опромінення є:

а) радій;

б) уран;

в) радон.

25. Основними радіонуклідами, що спричинили забруднення місцевості внаслідок Чорнобильської аварії, були:

а) йод-131, -132, цезій-134, -137, плутоній-238, -239, стронцій-189, -190;

б) уран-235, -238, радон-220, -222, плутоній-233, -239, йод-131, -132;

в) цезій-134, -137, йод-131, -132, стронцій-89, -90, уран -234, -235.

26. У перші 1,5-2 місяці після аварії на ЧАЕС основним дозоутвірним радіаційним елементом був:

- а) цезій;
- б) плутоній;
- в) йод.

27. Радіозахисне харчування ґрунтується на таких основних положеннях:

а) максимальне зменшення надходження радіонуклідів з їжею, гальмування усмоктування та накопичення радіонуклідів в організмі; раціональне харчування;

б) максимальне зменшення надходження радіонуклідів в організм шляхом кулінарної обробки продуктів; зменшення вживання молочних продуктів;

в) вживання препаратів, які зменшують усмоктування та накопичення радіонуклідів в організмі (адсорбентів), раціональне харчування, достатнє очищення продуктів від радіонуклідів.

Відповіді до тестів

1-а	2-в	3-б	4-б
5-а			
6-в	7-а	8-б	9-в
10-а			
11-б	12-в	13-а	14-в
15-а			
16-б	17-в	18-б	19-в
20-б			
21-а	22-а	23-б	24-в
25-а			
26-в	27-а		

РАДІОЗАХИСНЕ ХАРЧУВАННЯ

Надходження штучних радіоактивних речовин у навколишнє середовище супроводжується включенням певної їх кількості у процес міграції, накопиченням у харчових продуктах, а згодом – потраплянням безпосередньо в організм людини. Особливо актуальною і гострою ця проблема стала після аварії на ЧАЕС.

У нинішній соціально-екологічній обстановці на здоров'я людини впливає не тільки структура харчового раціону, а й вміст у продуктах контамінантів – чужорідних речовин.

Недостатнє вживання основних харчових речовин (білків, вітамінів, поліненасичених жирних кислот, мінеральних речовин) сприяє виникненню так званих хвороб дефіциту, зниженню опірності організму. В умовах підвищеного радіаційного впливу величезне значення має оптимальне забезпечення організму повноцінними білками – джерелами незамінних амінокислот. Останні регулюють протиінтоксикаційну функцію печінки, беруть участь у кровотворенні, підвищують імунітет, сприяють повноцінному засвоєнню вітамінів та інших речовин.

Протеїни є носіями сульфгідрильних груп – ефективних інактиваторів (конкурентів), які легше окиснюються активними радикалами, ніж біологічними молекулами. Джерелами повноцінного білка є яловичина, свинина, м'ясо кролика, птахів, яйця, риба, молоко і молочні продукти. Важливе значення мають рослинні білки, велику кількість яких містять квасоля, горох, соя, зелений горошок, гречана і вівсяна крупи, хлібопродукти з борошна грубого помолу. Питома вага білків рослинного походження повинна становити 60% від загальної їхньої кількості в раціоні для дітей і підлітків та 50% – для дорослого населення. Питома вага жирів у раціоні дітей і людей похилого віку має становити не більш як 30%, у дорослих – 33%.

Поліненасичені жирні кислоти в комплексі з іншими (ліпо-тропними) речовинами (сірковмісні амінокислоти, вітаміни, фосфоліпіди) істотно впливають на основний обмін. Недостатній їх вміст при підвищеному променевому навантаженні знижує антиоксидантну функцію печінки і сприяє накопиченню метаболітів у тканинах організму.

Важливе значення має забезпечення організму вуглеводами, насамперед харчовими волокнами і пектиновими речовинами. Наявність у пектинових речовинах своєрідних карбоксильних груп гіалуронової кислоти обумовлює їхню здатність зв'язувати в травному каналі іони металів.

Незамінними для організму харчовими речовинами є вітаміни. Їх слід вживати у вигляді полівітамінних препаратів типу “Ундевіт”, “Ревіт”, “Пентавіт” та ін. Одним із перших почали використовувати як радіопротектор вітамін Р. Його біологічна дія в умовах іонізуючої радіації полягає у захисті стінок судин, насамперед, капілярів.

Достатній вміст у раціоні солей Mg, K і Ca сприяє зниженню накопичення в організмі радіоактивних Cs і Sr. Важливе значення має збагачення організму оптимальною кількістю Se, що має антиоксидантні властивості, а також легкозасвоюваним залізом, яке сприяє кровотворенню. Названі елементи містяться в харчових продуктах як тваринного, так і рослинного походження.

У добовому раціоні дорослої людини має бути не менш як 400 г овочів, 500 г картоплі, 300-400 г фруктів і ягід, 500 г молока і молочнокислих продуктів, 50-70 г сиру, 200-350 г м'яса і риби, 30 г рослинної олії, 60 г круп і бобових, 25-30 г вершкового масла, 1 яйце, 70 г цукру, 300-400 г хліба.

Діти в середньому на добу повинні одержувати 300-400 г овочів, 150-500 г фруктів і ягід, у тому числі соки з м'якоттю (110-150 г), 100-200 г м'яса і м'ясопродуктів, 40-50 г риби і рибопродуктів, 10-25 г рослинної олії, 30-60 г круп, 1-0,5 яєць і 90-350 г хліба. Періодично дітям рекомендують давати сало шпик (15-25 г), яке містить біологічно активну арахідонову кислоту. Половину хліба, який вживають діти, має складати житній.

Вміст радіоактивних речовин істотно зменшується при різних способах кулінарної обробки продуктів:

Вплив способу кулінарної і технологічної обробки харчової сировини на вміст радіонуклідів			
Продукт	Вид переробки	Зниження радіоактивності продукту, %	
		¹³⁷ Cs	⁹⁰ Sr
Картопля в шкірці	Відварювання в прісній воді	30	30
Картопля очищена	Очищення від шкірки	0-40	30-40
	Відварювання в прісній воді	30-45	21
	Відварювання в підсоленій воді	50	30
Яловичина	Відварювання	70	50
Риба	Відварювання	60	50
Молоко	Приготування сиру	79	73
	Приготування топленого масла	100	100
Гриби	Промивання в прісній проточній воді	18	32
	Дворазове відварювання по 10 хв зі зливанням відвару після кожного етапу	97	82

Для харчування рекомендують використовувати такі бульйони: м'ясо і кістки заливати холодною водою, відварювати 10-11 хв., цей бульйон зливати, потім м'ясо і кістки знову заливати холодною водою і варити до готовності. Аналогічно обробляють рибу.

За матер.: **Овчаренко О.П.** Основи радіаційної медицини: Навчальний посібник / О.П. Овчаренко, А.П. Лазар, Р.П. Матюшко.— О.: Одес. Держ. мед. ун-т, 2002.— С. 174-176.— (Б-ка студента-медика).

“А ДУМКА ЛЮДСЬКА ПАМ’ЯТАТИМЕ ВАС”
(вечір пам’яті учасників ліквідації наслідків аварії на
Чорнобильській АЕС)

наук. співроб. Національного музею “Чорнобиль”
А. Середенко

Ведуча:

Напередодні 26 квітня 1986 року сонце сіло за обрій, як завжди, освітивши згасаючими променями вишки електромереж, дахи будинків міста Прип’ять та високо випростану в небо руку-трубу четвертого енергоблока. Працівники станції, які тоді заступали на робочу зміну, жителі атомного міста, уся Україна і світ не знали, що через кілька годин станеться планетарна катастрофа.

Студентка:

ЦЕНОЮ СМЕРТИ

Памяти пожарных и смены № 5 ЧАЭС

Взметнулся в небо столб огня,
И взрыв разбрызгал блока глыбу.
Застыла в ужасе Земля,
Бедой поднятая на дыбу.
Огонь и мрак — невидим враг.
До смерти шаг — потом бессмертье.
Ни перестрелок, ни атак,
Но жить лишь так — ценою смерти!
Пожарники идут на рать,
Моих товарищей когорта!
Вы знали: надо умирать
И стали сталью экстра-сорта.
Разворотил нам душу взрыв.
Суровы Припяти плацдармы.
На линии судеб — обрыв...

Но жертвы наши – нет, не даром!

Ведуча:

День вибуху четвертого реактора на ЧАЕС міг би стати останнім днем для України, якби у вогнище палаючого ядерного кратера не кинулися, жертвуючи собою, прип'ятські пожежники й нічна зміна станції. За кілька годин їх, спалених радіацією, замінять інші. А потім лік тих, які замінятимуть, піде вже на тисячі. На десятки тисяч. Аж доки вони не вгамують шал катастрофи. І буде ім'я їм, не знане досі у світі, – ліквідатори. І буде визнано, що мужність їх не мала прецеденту.

Студентка:

Безумство хоробрих – вогонь на вогонь,
І полум'я серця, і вітер долонь,
Де подвиг і подих в єдине злилось.
Як рідна земля і розбурхана вись.
Безумство хоробрих – життя за життя,
Щоб тільки лишилися мати й дитя.
Не всі виживають, та житиме світ —
І спів материнства, і день-первоцвіт.
А думка людська пам'ятатиме вас,
А пам'ять людська повертатиме вас.
Безумство хоробрих – де вічність і мить,
Де згасли для вас і життя, і блакить.
Де зір не затьмарить скорбота земна,
Де нам, як набат, імена, імена...

Студентка:

Вибух реактора на Чорнобильській АЕС сколихнув Україну і планету. Та у перші хвилини, доки світ не відчув, що сталося, українські пожежники, забувши, що вони тільки люди, а не безсмертні боги, гасили шалений вогонь довкола двох сотень тонн ядерного палива, яке містилося в розірваному череві енергоблока. Його будь-якої миті могло викинути в довкілля, що посилювало би масштаби трагедії. Земля тільки на один крок була від того, щоб катастрофа стала реально вселенською. І наші звичайні пожежники, прості прип'ятські хлопці, приборкавши вогонь пекла, пішли у вічність, їхні імена тепер укарбовані в історію Землі та пам'ять землян. Вічного визнання людства

удостоєний технічний персонал атомної станції, який був у ту ніч на вахті.

Ведуча:

А потім ще довгі місяці ліквідатори одягатимуть маски й респіратори, які нікого з них не захистять від удару радіації, і мовчки та жертовно йтимуть на війну з ворогом, який не знає ні жалю, ні милості. І, перш ніж упасти потягтими в бою, виконують призначене їм долею – не дадуть розростися біді.

Студентка:

РЕКВИЕМ

*Памяти товарищей, ставших жертвами аварии на
Чернобыльской АЭС*

Как тревожен закат! Как печальна земля!

На могилах ребят

Не шумят тополя –

На могилах холодный суровый гранит.

Справа лес подмосковный уныло стоит.

Это наша беда,

А не наша вина!

Нашу боль не залечит и время.

А над Митинским полем кричит тишина:

“Здесь зарыто могучее племя!”

Перед памятью павших,

Перед совестью нашей,

Перед этой землей мы честны.

Нам весь век будут сниться

По усталым больницам

В респираторах лица

Невеселые сны...

На могильной плите

Алой кровью — цветок.

Был в сплошной темноте

Враг незрим и жесток.

Две шеренги застыли —
Не движется строй.
Вы такими и были,
Так и приняли бой.
...Перед памятью павших,
Перед совестью нашей,
Перед этой землей мы честны.
Нам весь век будут сниться
По усталым больницам
В респираторах лица
Невеселые сны...

Ведуча:

Суровий екзамен витримали всі: пожежники, транспортники, будівельники, медики, спеціальні частини хімзахисту, вертольотники та інші підрозділи Міністерства оборони, Міністерства внутрішніх справ.

Чорнобиль... Тепер це слово знає весь світ. Чорнобиль – це мука і трагедія, це подвиг і безсмертя, це пам'ять, і це наш нестерпний біль.

Перша студентка:

Це все було, було, було...
Немає в Києві дітей, до осені не буде,
І ждуть з Чорнобиля вістей на грані стресу люди.
Тривожно світиться блакить над стихлими домами,
І Лавра небо лебедить святими куполами.

Все це було, було, було...

Друга студентка:

Народ не спить. Часинки не дримає
Тут мов на фронті: лаконічність дій,
І права помилятися – немає,
Коли народ лишається в біді!
Прилетіли птиці навесні, натомили у польоті крила.
Знову чути щебет і пісні, і тривоги стримати несила.
Чи безпечні пущі і ліси,
Чи немає для життя загрози?
Слухаю пташині голоси, а на очі напливають сльози.

Перша студентка:

Латка лісу вигоріла бура,
Мертве листя, висохла трава,
А навколо грає зелень буйна,
Дивом уцілила і жива.
Чути птиць із непроглядних нетрів.
Світить сонце з голубих небес.
Грізна зона. Тридцять кілометрів
З центром на Чорнобильській АЕС.

Друга студентка:

В порожніх селах вітер квилить,
Тополі гне і лози хилить,
Гірчать на сонці полини,
Ростуть в городах бур'яни.
Важкі чорноземи родючі,
Дощами зрідка кроплять тучі,
З річок веселки воду п'ють,
І страшно яблуні цвітуть.

Студентка:

Подій могло не бути цієї ночі,
А скільки сили віддано й життів
За те, що хтось там, десь там був неточний,
За те, що хтось у чомусь поспішив.
Чорнобиль – тільки лиш маленька віха
Загрозливої для людей біди,
Він є відлунням ядерного віку
Й, можливо, в нім майбутнього сліди.

Студентка:

Тільки згодом ми всі відчули, що тоді відбулося з нами, що є нині та що може бути пізніше. Через двадцять років після катастрофи сам атомний попіл спонукає кожного з нас замислитися над тим, якого удару зазнали наша земля і наш народ. Три з половиною мільйони українських громадян уражено радіацією. Майже півтора мільйона з них – діти. Це можна порівняти хіба що з жертвами війн. Але ж ми зазнали цього на мирному полі.

Студентка:

Людство прагне Всесвіт осягнути
І себе у ньому зрозуміть.
А тривожне “бути чи не бути?”
Страшно над планетою висить.
На Землі у домі вселюдському,
Протиріч і негараздів тьма.
Будьмо, люди, обережні в ньому.
Іншого житла у нас нема.
За днями дні, ми на повільно рік,
За днями дні – і другого немає.
Нехай же лихо наше просинає,
І в світі не повториться ввік.
Хай стане світ міцнішим у стократ,
Хай над землею небо чисте буде,
Чорнобиль – попередження, набат,
Його уроків людство не забуде!

Студентка:

Нині, оглядаючи минуле, не можемо не бачити, що катастрофа на ЧАЕС завдала Україні незагойної рани. Уже постраждали мільйони людей, десятки тисяч із них пішли з життя через хвороби, спричинені радіацією.

Студентка:

Після Чорнобиля Україна стала першою в історії людства державою, яка свою ж територію, рівну за площею деяким європейським країнам, офіційно визнала непридатною для життя, небезпечною для себе, назвавши її зоною відчуження. 2044 квадратних кілометри. А з деякими, не менш радіаційно забрудненими територіями, – і всі 2600 квадратних кілометрів. Від кого відчуженою? Від своєї землі, від свого народу, від своєї історії? Та як не змушені ми були б через обставини назвати цю землю – вона наша. Вона реально існує. Живе з нами і житиме, допоки житимемо ми.

Пропонується запросити поета, життя та творчість якого пов'язана з Поліссям.

Надати слово поету.

Пропонується запросити на вечір учасника ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС.

Надати слово ліквідаторові для розповіді про його роботу. Після розповіді студенти та гості можуть задавати запитання, які їх цікавлять.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Аварія – подія, внаслідок якої було ушкоджено або зруйновано техніку (без загибелі людей).

Активна зона реактора – ділянка реактора, яка містить ядерне паливо і модератор. У ній відбувається реакція розщеплення.

Атомна електростанція (АЕС) – електростанція, де ядерна енергія перетворюється на електричну. Тепло, що виділяється в ядерному реакторі, на АЕС використовується для отримання водяної пари, яка обертає турбогенератор. Першу в світі АЕС (потужністю 5 МВт) було запущено 1954 року в СРСР (м. Обнінськ, Калузька обл.). АЕС – основа атомної енергетики. Потужність найбільших АЕС – 9 ГВт.

Активність – число розпадів радіоактивних ядер за певний період часу. *Одиниці активності:* у системі СІ – **беккерель (Бк)**, тобто один розпад радіоактивного ізотопу за секунду; позасистемна одиниця активності радіонуклідів **Кюрі (Кі)**, що відповідає активності 1 г радію. $1 \text{ Кі} = 3,710^{10} \text{ Бк}$.

Бар (від гр. барос – вага) – позасистемна одиниця виміру тиску, приблизно 750 мм ртутного стовпчика, або 0,987 атмосфери. $1 \text{ Бар} = 105 \text{ Па}$, $1 \text{ Па (Паскаль)} = 0,102 \text{ кг/м}^2$

Бер – біологічний еквівалент рентгена (**Р**). Біологічна дія дози в 1 бер така ж, як і дія поглинутої дози рентгенівського або гамма-випромінювання в 1 рад. $1 \text{ бер} = 0,01 \text{ Зв}$.

Ват – одиниця вимірювання електричної потужності, позначається (**Вт**). Розрізняють механічну, теплову та електричну потужність. У механіці та теплотехніці 1 Ват дорівнює виконаній за 1 секунду роботі в 1 Дж. У електриці 1 Ват – потужність електричного струму при напрузі 1 Вт.

Випромінювання іонізуюче – випромінювання, що призводить до іонізації середовища. Сюди відносять випромінювання рентгенівське, корпускулярне та гамма-випромінювання.

Гамма-випромінювання – короткохвильове електромагнітне випромінювання, а також електромагнітне випромінювання радіонуклідів (незалежно від енергії), що виникає при розпаді радіоактивних ядер.

Ген (від грец. “генос” – рід, походження) – одиниця спадкового матеріалу, що відповідає за формування будь-якої елементарної ознаки. У вищих організмів входить до складу хромосом. Сукупність усіх генів організму складає його генетичну конструкцію – генотип. Унаслідок генетичної дії іонізуючої радіації ушкоджується спадковий механізм клітини.

Грей (Гр) – одиниця поглиненої дози іонізуючої радіації. $1 \text{ Гр} = 100 \text{ рад}$.

Доза – міра дії іонізуючого випромінювання на організм, що виражається у величині ефекту іонізації (експозиційна доза) або в кількості засвоєної тканинами організму енергії випромінювання (поглинена доза).

Дезактивація – усунення радіоактивних речовин із поверхні різних предметів, споруд, одягу, місцевості тощо з метою зниження рівня активності.

Зіверт (Зв) – одиниця виміру ефективної еквівалентної дози. Еквівалентна (на плутати з поглиненою) доза є мірою біологічного впливу випромінювання на конкретну людину, тобто індивідуальним критерієм небезпеки, зумовленим іонізуючим випромінюванням. За одиницю вимірювання еквівалентної дози прийнятий зіверт (Зв). $1 \text{ Зв} = 100 \text{ бер}$.

Зона радіоактивного забруднення – територія, що була забруднена радіоактивними викидами.

Залежно від щільності забруднення різних територій, умовно виділено чотири зони (перша – із щільністю забруднення від 1 до 5 Кі/км^2 ; друга – від 5 до 15 Кі/км^2 ; третя – від 15 до 40 Кі/км^2 ; четверта понад 40 Кі/км^2).

Іонізуюча радіація – випромінювання високої інтенсивності (електромагнітне й корпускулярне), що іонізує атоми і молекули речовини.

Канцерогенез – процес злоякісного переродження здорових клітин в ракові.

Катастрофа – подія, внаслідок якої було ушкоджено або зруйновано техніку та загинули люди.

Колективна доза – сумарна доза, отримана групою опромінених людей. Одиницею виміру колективної дози є людино-зіверт (**люд/Зв**).

Лейкемія (лейкоз) – пухлинне захворювання кровотворної системи; здебільшого спричиняється радіоактивним забрудненням довкілля.

Мутаген – речовина або вплив, що спричиняють мутацію.

Мутація – раптова й стійка зміна генетичної інформації.

Ноосфера (від грецького – розум і сфера) – новий еволюційний стан біосфери, при якому розумова діяльність стає вирішальним фактором її розвитку.

Опромінення внутрішнє – опромінення внаслідок вдихання радіоактивного пилу, а також засвоєння радіоактивних речовин, що потрапляють до організму з водою та їжею.

Період напіврозпаду – час, протягом якого кількість радіоактивних атомів ізотопу зменшується вдвічі.

Потужність дози – іонізуюча радіація, випромінена й поглиблена речовиною за одиницю часу (секунду, хвилину, добу, рік).

Природний фон випромінювання – випромінювання, створюване у природі численними природними радіонуклідами, що містяться в земній корі, повітрі, ґрунті, воді, рослинах, у продуктах харчування, в організмі тварин і людини, а також випромінювання, що йде з космосу.

Променева хвороба виникає внаслідок впливу на організм іонізуючого випромінювання у дозах, не менших за 1 Зв (100 бер) на одну людину, виявляється головним чином в ураженні органів кровотворення. У випадку доз понад 10 Зв (1000 берів) – потерпають органи шлунково-кишкового тракту, нервової системи.

Популяція – сукупність особин одного біологічного виду, здатних до вільного схрещування і які мають загальний генофонд. Термін вживається й щодо однорідних клітин певної тканини.

Протектор (радіопротектор) – речовина, введена в живий організм, до впливу радіації, яка істотно послабляє вражаючу дію іонізуючого випромінювання.

Радіоактивність – мимовільне перетворення нестабільних ядер атомів на ядра інших елементів, що супроводжується іонізуючим опроміненням (альфа-, бета- і гама-). Відомо п'ять типів радіоактивності: альфа-, бета-розпад, спонтанний поділ атомних ядер, протонна й двопротонна радіоактивність.

Радіонукліди – атоми, в яких ядра мимовільно розпадаються з виділенням енергії у вигляді гамма-квантів, електрично заряджених бета-частинок або альфа-частинок, або нейтронів.

Радіорезистентність – стійкість до дії іонізуючої радіації.

Радіофобія – збірне поняття психопатологічних станів і психосоматичних захворювань, викликаних страхом перед радіацією.

Радіочутливість – здатність біологічних об'єктів реагувати на дію іонізуючого випромінювання. Мірою радіочутливості є доза опромінення.

Рентген (Р) – позасистемна одиниця експозиційної дози рентгенівського і гамма-випромінювань. $1\text{Р} = 2,57976 \cdot 10^{-4} \text{ Кл/кг}$.

Соматичні ефекти радіації - ушкодження, що з'являються протягом життя організму, але не передаються його нащадкам.

Техногенний фон випромінювання – фон випромінювання, що виникає в результаті діяльності людини, пов'язаний з переробкою й переміщенням земних і гірських порід, спалюванням вугілля й інших матеріалів при виробництві енергії, випробуваннях ядерної зброї.

Цезій-137 – основний радіоактивний ізотоп після аварії на ЧАЕС. Його гамма-кванти формують дози зовнішнього й внутрішнього опромінення. Період його напіврозпаду 30 років, а майже повного розпаду (на 90%) - 100 років.

Екзотермічна реакція – реакція з виділенням тепла.

Ендотермічна реакція – реакція з поглинанням тепла.

Ефективна еквівалентна доза випромінювання – термін, що характеризує поглинену організмом енергію іонізуючого випромінювання з урахуванням неоднакової чутливості різних органів і тканин. Ефективну еквівалентну дозу не можна виміряти, її можна тільки розрахувати, попередньо вимірявши поглинені дози в різних органах і знаючи чутливість цих органів. Одиницею виміру дози є Грей (Гр), а стосовно організму й з урахуванням властивостей виду випромінювання Зіверт (Зв). Один Зіверт дорівнює 100 бер. Похідна величина мілізіверт (мЗв), що дорівнює 0,001 Зв.

ЗМІСТ

Передмова	
Розділ 1. Чорнобильська катастрофа в законодавстві	
Розділ 2. Про атом та радіоактивність	
Розділ 3. Чорнобильська катастрофа: події та люди	
Розділ 4. Чорнобильське Полісся – зона відчуження	
Розділ 5. Наслідки і уроки Чорнобиля	
Розділ 6. Про Чорнобиль художнім рядком	
Розділ 7. Всесвітня інформаційна мережа Інтернет про Чорнобиль	
Додатки	
Додаток 1. Радіація: фізичні основи, джерела радіоактивних випромінювань, біологічна дія	
Додаток 2. Радіозахисне харчування	
Додаток 3 “А думка людська пам’ятатиме вас”	
Додаток 4. Словник термінів	

Чорнобиль. Двадцять років потому

Укладачі: Наталія Андріївна Мельник,
Олексій Олександрович Сьомка

Комп'ютерна верстка
О.О. Сьомка

Підписано до друку 26.12.2006. Зам. № 71. ?стор. Тираж 60 пр.
Державна бібліотека України для юнацтва
Просп. Перемоги, 60, м.Київ, 03057
<http://www.4uth.gov.ua>
E-mail: inform@4uth.gov.ua